TÜRKİYE DİYANET VAKFI YAYINLARI / 266

Türk Dünyasının Dinî Meseleleri

(Kutlu Doğum Haftası: 1997)

Yayına Hazırlayan
Dr. Ömer Turan

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi
Yavuz ARGIT Bölümü

Dem.No.	118311
Tas.No.	297.004 TÜR.D

ANKARA
1998

Prof. Dr. Harun Güngör

ESKİ SOVYETLER BİRLİĞİ'NDE GAYRİ MÜSLİM TÜRKLER

Çok değişik bir coğrafya ve değişik iklim kuşağında yaşayan René Grousset'in haklı olarak belirttiği gibi teşkilatçılık, hoşgörü, bulundukları iklim ve coğrafi şartlara uyum, hakim oldukları bölgelerde birer siyasî unsur olma özelliği taşıyan[1] Türklerin Şamanizm, Budizm, Nestüri Hıristiyanlık, Mani Dini, Karailik, Talmudist Musevilik ve İslâmîyeti kabul ettikleri tarihî bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bugün de Türk topluluklarının büyük bir bölümü Müslüman olmakla birlikte, dinî inanış açısından yine aynı çeşitliliği göstermektedir. Şu farkla ki, daha önceleri Orta Asya'da hakim olan Budizm yerini Lamaizm'e, hatta onun bir değişik yorumu olan ve Budizmo-şamanizm diye de niteleyebileceğimiz Ak Yangı (Ak Din)'e, Nestûri Hıristiyanlık yerini XVIII. yüzyıldan itibaren Pravoslav dini diye adlandırılan Rus Ortodoksluğuna bırakmış, Karaimler Karay olarak kalırken Kırımçaklar Talmudist bir çizgi izlemiş, Gagauzlar ise Bizans-Rus Kilisesi sentezini oluşturmuşlardır. Altay kavimleri ve Sahalar (Yakutlar) ise Hıristiyanlıkla birlikte Şamani gelenekleri sürdürmektedirler.)

Ne varki, biri etnik, diğeri kültürel olmak üzere iki farklı temele dayanmış olmasına rağmen, bu hakikat bir yana bırakılmış, Türk tarihçilerinin çoğu *"Müslüman olmayanın Türk olmıyacağı"* cümlesi ile özetlenecek, aslında bugün anlam ve amacını yitirmiş bulunan, fakat bazı çevrelerce halen savunulmaya gayret edilen bu tezleri sebebiyle Müslüman olmayan Türk toplulukları ikinci plana itilmiş, bunların millî kimliklerini kaybettikleri, asimile oldukları vurgulanmaya çalışılmıştır.

İleride tekrar üzerinde duracağımız üzere, bulundukları coğrafya, yaşadıkları tarihî olaylar, karşılaştıkları kültürler dikkate alınmadan onları anlamak ve mevcut kanaatları değiştirmek oldukça zordur.

Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra, kendi etnik köklerine ilgi duymaya, onları tesbit etmeye, kısaca kendi kimliklerini bulmak için araştırmaya başlayan diğer halklar arasında işte bu Türk Toplulukları da yerini almıştır.

Kültürel temel öğelerden biri olan dinî, tarihçiler gibi sadece tarihî bir fenomen olarak algılamak ve anlamak, onun tarihî aşan (transhistorique)

(1) René Groisset, George Deniker, *La Face de l'Asie*, Paris, 1955, 49-55.

karakterini gözlemekten gelmek bir bakıma dinin ne olduğunu anlamamak anlamına gelir. O halde dinî, tarihî aşan ve ileriye yönelik etkileri ile ele almak gerekir. Böyle düşünüldüğü zaman dinin kültürel oluşumdaki kalıcı, hatta belirleyici rolü ve toplumların enkültürasyonundaki önemi kendiliğinden ortaya çıkar. Bu bizim için olduğu kadar, diğerleri için de aynıdır.

Topluluklarla ilişki kurmanın en sağlam temeli, sözkonusu toplumu kültürün bir öğesi olarak kabul ettiğimiz dinî, bütün kurumları ile tanımaktır. Bunun gerçekleşmesi ise, tamamen önyargıdan uzak, bilimsel çalışmalarla mümkündür. Üzülerek ifade etmek gerekir ki, sadece dil özelliklerini gösteren haritalar dışında bütün Türk topluluklarının dinî inanış ve yaşayışlarını gösteren hiçbir harita ve katalog mevcut değildir.

Sözkonusu eksiklikleri de dikkate alarak Müslüman olmayan Türk toplulukları hakkında kısaca bilgi vermek istiyorum.

I. Hıristiyan Türkler

a) Gagauzlar

Peçenek, Uz ve Kıpçaklarla, Anadolu Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykavus'u takiben Bizans İmparatorluğu'na sığınan Selçuklu Türklerinin torunları olan Gagauzların 1989 yılı istatistiklerine göre eski Sovyetler Birliği içindeki nüfusları 197.532 kişiden ibarettir. Büyük çoğunluğu Moldova Cumhuriyeti Gagauz Yeri'nde yaşayan Gagauzların cumhuriyetlere göre dağılımı ise şöyledir:

Moldova	153.458
Ukrayna	32.017
Rusya	10.057
Kazakistan	978
Beyaz Rusya	188
Özbekistan	240
Azerbaycan	105
Türkmenistan	280
Litvanya	140
Estonya	69

Gagauzlar XI. yüzyıldan itibaren özellikle Bizanslı misyonerlerin faaliyetleri sonucu Hıristiyanlığı kabul etmişlerdir. Bizans Hıristiyanlığı ile ilgili işaretleri Cotay köyü mezar taşlarında da görmek mümkündür.

1770'li yıllardan itibaren Besarabya'ya yerleşen Gagauzlar üzerinde zamanla Rus papazlarının etkisi artmış ve bu etki şu veya bu şekilde günümüze kadar gelmiş, artık onlar Provoslav dinî denilen Rus Hıristiyanlı-

ğını kabul etmişlerdir. Gagauzların büyük çoğunluğu Ortodoks olup, Moldova Kişinev Metropolitliği yoluyla Moskova Patrikliğine bağlı bulunmaktadır.

Gagauzlar arasında Babtist ve Adventist Protestanlık da belli bir ilerleme göstermektedir. Bugün artık Çadır ve Vulkaneş'te Babtist kiliseler de mevcuttur. Gagauz dinî terminolojisinin büyük bir bölümü; Allah, Cenet (Cennet), Cendem (Cehennem), Oruç, Hac, Kurban, Hayır... vb. İslâmî terimlerden oluşmaktadır. Gagauzların dinî literatürü fazla gelişmemiştir. İlk dinî kitaplar 1907 yılından itibaren yayınlanmaya başlanmıştır. Kutsal kitap İncil ise (sadece Matta kısmı) 1934 yılından Mihail Ciachir (Çakır) tarafından Gagauz Türkçesine çevrilmiştir. Ancak bugün İncil'in tamamı çevrilmeye gayret edilmektedir.

Bugün tam metin olarak Gagauzların elinde Gagauzca Kitab-ı Mukaddes mevcut değildir[2].

b) Çuvaşlar

Rusya Federasyonunu içinde yer alan Çuvaşistan Özerk Cumhuriyetinde yaşayan Çuvaşlar Cumhuriyet nüfusunun %68.3'ünü oluşturmaktadırlar. Bulgür Türklerinin soyundan gelen Çuvaşlar, günümüzde Hıristiyan olarak yaşayışlarını sürdürmektedirler.

Orta İdil bölgesinin Hıristiyanlaştırılma tarihi 1552 yılında Kazan'ın Ruslar tarafından işgali ile başlar. Kazan'ı işgal eden Ruslar, daha çok küçük yerleşim yerlerinde yaşayan ve göçebe bir hayat süren Çuvaşları hedef olarak seçmişlerdir. Göktanrı Tura'ya inanan bu Türk topluluğu Rus Çarları tarafından ekonomik ve siyasî baskılar uygulanarak Hıristiyanlaştırmaya gayret edilmiş, bu süreç dörtyüz yıl devam etmiştir. Çuvaşça İncil ise 1911'de yayınlanabilmiştir. Ancak bütün bu çabalara rağmen, onların tam anlamı ile Hıristiyanlaştırılması başarılamamıştır. Hatta İlminski'nin geliştirdiği eğitim programı da tam anlamı ile etkili olamamıştır. Bu durumda Müslüman Tatar halkının da büyük katkısı sözkonusudur.

Gagauzlarda olduğu gibi Çuvaş Hıristiyanlığı da senkretik bir karakter arzeder. Gagauzlarda olduğu gibi Çuvaş dinî terimleri içinde de İslâmî terimler mevcuttur. Örneğin: Herpan-Kurban, Pihamber-Peygamber, Bismille...vb.

Çuvaş dinî hayatındaki bu senkretizmi anlatan, çok ilgi çekici bir şiiri buraya alıyorum:

(2) Harun Güngör, Mustafa Argunşah, *Gagauz Türkleri Tarih-Dil, Folklor ve Halk Edebiyatı*, Ankara-1991; *Dünden Bugüne Gagauzlar*, Ankara-1883.

Doğaya (Tabiata) Dua

Ey bismille!
Sana toplanıp iyilikle dua ederiz.
Boğa, koyun veririz.
Tatlı dua (ayin) ederiz
Bal birası içeriz
Sen bize kolaylık verdin,
Hayvanları beslemeye,
Günden güne izin ver,
Sağlıklı olmak için,
Bize yardımcı ol.
Köy halkı dürüst olsun,
Biz iyilikle dua ederiz.
Sen de iyilikle dua et.
Ey bismille!
Unutma, suçlama![3]

Burada bir hususu belirtmekle fayda vardır. O da Çuvaşların resmî olarak Hıristiyan olmalarıdır. Bunun yanında geniş halk kitleleri aynı zamanda Tanrı Tura'ya tapıp, Şamanî gelenekleri devam ettirmektedirler. Çuvaşlar Şaman'ı ifade etmek için Yumşa, Yumoş kelimelerini kullanmaktadırlar.

Ayrıca ifade edelim ki, bugün bazı Çuvaş araştırmacılar kendi eski dinlerinin Şamanizm değil, Zerdüştilik olduğunu ifade etmektedirler. Ne var ki, bu kanaatı paylaşmak oldukça güçtür.

c) Hakaslar

Rusya Federasyonu içinde yer alan Hakas Cumhuriyetinde yaşayan Hakasların sayısı 77.000 olup, ülke nüfusunun %13'ünü oluşturmaktadırlar. Ruslar XIX. yüzyıldan başlayarak bölge insanlarının inançları ile ilgilenmiş, özellikle Hakas Şamanizmi üzerinde birçok inceleme ve araştırma ortaya koymuşlardır. Daha sonra ise, burada meskun Teleütler, Kızıllar, Kaçinçler, Koyballar, Sagaylar, Beltirler, Tofa (Toba)lar, Kumandinler üzerinde çalışmalarına devam etmişlerdir. Bu çalışmalar D. A. Klemenç, E. K. Yakovlev, M. K. Pataskov ve özellikle de Macar araştırmacı V. Dioszegi tarafından yapılmıştır. Resmî olarak Hıristiyan görünen bu kitlelerin Şamanî geleneklere sıkı sıkıya bağlı olduğu bilinmektedir.

(3) Patmar, E.İ., *Çâvaş Xalâx Kalendare*, Supaşkar, 1995, s. 88.

d) Sahalar (Yakutlar)

(1630 yılına kadar Ürün ayı Toyon veya Tangara'ya inanan Sahalar, Rusların bu bölgeyi işgal ve istila etmelerinin ardından Hıristiyanlaştırılmak için gayret edilmiş, bu amaçlarını gerçekleştirmek isteyen Ruslar, onlar üzerinde aşırı derecede siyasî, ekonomik ve kültürel baskı uygulamışlardır.)

İlk bakışta Saha dilini öğrenmeye yönelik Rus araştırmacılar tarafından başlatılan çalışmalar, daha sonra onların Hıristiyanlaştırılması amacına yönelik hareketlere dönmüştür. Hıristiyanlaştırma sürecinde kendileri için engel teşkil ettiğine inanılan Saha Şamanlarının çoğu öldürülmek suretiyle bertaraf edilmiştir. Geçimlerini alt yetiştirmekle temin eden bu halk, Ruslar tarafından oldukça küçük görülmüş; bunların aklî yetmezliklerinin mevcudiyeti ve dinlerinin etik bir yanı bulunmadığı iddia edilmiştir. Buna tepki olarak da Yakut düşünürü Ksenofontov 1937 yılında kaleme aldığı, ancak 1992 yılında yayınlanabilen Şamanizm adlı kitabında Şamanlarla Hz. İsa'nın hayatı arasında benzerlikler mevcut olduğunu ifade etmiştir[4].

Saha Özerk Cumhuriyetinde yaşayan Sahaların toplam nüfusu 360.000 olup, Cumhuriyet nüfusunun ancak %36.9'unu teşkil etmektedirler. Resmî din olarak da Hıristiyan olan Sahalar, Şamanî gelenekleri devam ettirmektedirler.

IV. yüzyıldan itibaren ana Türk kitlesinden ayrılarak kuzeye çekilen Sahalar, Türk siyasî ve kültürel hayatına iştirak etmemişlerdir.

e) Dolganlar

Teymur yarımadasının Dolgan-Neneth Muhtar bölgesinde yaşayan Dalganlar'ın adıgeçen bölgelerdeki sayıları 5.200, Saha Cumhuriyetinin Anbar bölgesinde yaşayanların sayısı ise 900 kadardır. Resmî olarak Hıristiyan olan bu halkın inanışları içinde yine Şamanî inanışlar mevcuttur[5].

f) Tofalar (Karagaslar)

Tuva-Buryat sınır bölgesinde yaşayan ve sayıları 620 kişiden ibaret olan Karagaslar da Hıristiyandırlar[6].

Ayrıca belirtelim ki, sayıları çok az da olsa Kerkük'te Kale İçi Gavurları adı verilen Katolik Hıristiyan Türkler de mevcuttur.

Buraya kadar tesbit edebildiğimiz Hıristiyan Türklerden bahsettik. Dikkat edilirse burada ayrıca onların çoğunun, özellikle de Çuvaşistan, Altay bölgesi ve Saha Cumhuriyetinde yaşayanlardan bahsederken, onların resmî

(4) G.V. Kesonofontov, *Şamanizm, İzbrannie Trudi,* Yakuttsk, 1992, s. 115-130.
(5) Yuriy İ. Vasiliev, "Dolgan Ve Tofa Türkleri", *Türk Kültürü,* Mart, 1994, Sayı: 371, s. 178-179.
(6) Yuriy İ. Vasiliev, "Dolgan ve Tofa Türkleri", *Türk Kültürü,* Mart, 1994, Sayı: 371, s. 178-179.

din olarak Hıristiyanlığı kabul ettiklerini, ancak onların asıl inanç sistemlerini ise Şamanlığın oluşturduğunu anlattık. Bu sebeple burada Şamanizm üzerinde kısaca durmak ve sözkonusu halkların şamani geleneklerinin bazı özelliklerini anlatmak gerekir. Bunun için önce Şamanizm'in tanımı üzerinde duralım.

Eliade'a göre: Şamanizm, hem mistik, hem büyü, hem de kelimenin geniş anlamında din olan arkaik vecd tekniklerinden biridir[7].

Couliano'ya göre ise: Şamanizm, bir din olmaktan ziyade gayesi insanların alemine paralel, ancak görünmez halde onlar ruhlar alemi ile ilişki ve beşeri işlerin yönetiminde ruhların desteğini sağlamaktan ibaret ekstazik ve terapötik metotlar toplamıdır[8].

Sibirya'da yaşayan Türk topluluklarının Gök/Tanrı ile ilgili inanışları onlara atalarından kalmıştır. Onlar göğü yaşadığımız dünya gibi algılıyor, orada yüksek dereceli canlıların yaşadığına inanıyorlar. Tanrının yaratıcı olduğuna inanan Sibirya halkları, onun insana her zaman iyilik yapamayacağına, bazan da kötülük yapabileceğine inanmaktadırlar.

Saha panteonunda Ayı ve Abaası'lar büyük yer tutmaktadır. Bugün Hıristiyan olduklarını ifade eden Sahalar, Hıristiyanlığın yasaklamasına rağmen Ayılar şerefine kurban töreleri düzenlemektedirler.

Güney Altay Şamanları Sahalara nisbetle yaratıcı tanrılar kültürüne daha etkin biçimde katılmaktadırlar. Ülgen'in oğul ve kızlarından bahsedilmekle birlikte, bunlarla ilgili kesin bilgiler mevcut değildir.

Teleüt inançlarında yer alan tanrı Tatay, Kırgız ve Buryatlar'da da gözükmektedir. Kumandinler ise Bay Ülgen'i Göktanrı olarak kabul etmektedirler.

Sibirya Türkleri kainatı üç katlı olarak telâkki etmektedirler. Bunlar:

1- Gök (Üst dünya)
2- Yeryüzü (Orta dünya)
3- Karayer (Alt dünya)

Hakaslar'a göre Şamanlar ancak yardımcı ruhlar vasıtasıyla göğe çıkabilirler. Hakas ve Şorlara göre şaman olacakları Ülgen seçmektedir. Ülgen bu seçtikleri kimselere at verir ve onları yukarı dünyayı gezmeye gönderir. Tuvalar'a göre ise şamanlık gökten gelen ruhlar yardımıyla verilmektedir.

Sibirya Türklerinin yeraltı dünyası ile ilgili bilgileri pek belirgin değildir. Onlar yeraltını da yerüstünü gibi düşünmektedir. Ancak insanlar oraya öldükten sonra giderler. Bazan orada yaşayanların ruhları dünyaya gelerek buradaki insanlara kötülükler ederler.

---

(7) Mircea Eliade, *Le Chamanisme et les Techniques Archaiques de l'Extase*, Payot, Paris 1951, s. 14.

(8) Mircea Eliade, Ioan P. Couliano, *Dictionnaire des Religions*, Paris 1990, s. 99.

Saha Türkleri Erlik'i bilmiyorlardı. Onların Erlik'i tanımamaları Güney Sibirya Türklerinden erken ayrılmaları ile açıklanmaktadır. Bu inanç Türklere Moğollardan geçmiştir. V. yüzyıldan itibaren Budizm Orta Asya'da yayılmaya başlanmıştır. Bütün bunlara rağmen Sahalar Erlik'e eş olarak Arslan Duovay'ı biliyor, ona inanıyorlardı.

Orta Asya Türk Topluluklarında şaman ruhları ile ilgili görüşler hemen hemen aynıdır. Şamanın yardımcı ruhları, onların yakın geçmişte ölmüş atalarının ruhlarıdır. Önceleri vahşi hayvanları ata ruhları olarak düşünen Sibirya Türkleri sonradan bu hayvanı at olarak kabul etmişlerdir. Şamanlığın ilk dönemlerinde zayıf, orta, büyük olarak üçe ayrılan ruhlar sözkonusudur. Şamanların güçleri sahip oldukları ruhlara göre ve onların sayıları ile orantılıdır.

Şamanların farklı sosyal gruplara ayrılmış olması, Türk halklarında daha sonra ortaya çıkmış bir gelişmenin sonucudur.

Şaman hastalığı kalıtsal bir hastalıktır. Bu hem anadan hem de babadan bir sonraki nesle geçebilir. Sahalara göre bu hastalığın temel nedeni Şaman olacak kişinin ruhunun daha önceki ruhlar tarafından terbiye edilmek amacıyla çalınmış olmasıdır. Tuvalar şaman hastalığının başlamasını insanın üzerine gökkuşağının düşmesi ile açıklamaktadırlar. Bu, davullar üzerindeki şekiller açısından farklılık arzetmekte, aynı şekilde bu resimler şamanların kartvizitlerini oluşturmaktadır. Ayrıca bu şekillerde şamanlara yardımcı olan ruhların şekil ve sayılarını belirtmektedir. Şaman davulları gibi elbiseler de her Türk grubuna göre değişiklik göstermektedir.

Şamanların Sibirya Türkleri üzerinde önemli bir etkileri vardır. Onlar, hem hayvanları hem de insanları tedavi etmektedir. Burada şunu ifade etmek gerekir ki, Sibirya Türklerinde tıp oldukça gelişmiştir. Şamanlar bitkilerle tedaviyi, kırık-çıkık tedavilerini yapıyor, hatta küçük ameliyatları gerçekleştirebiliyorlardı. Şamanların başarılarında hipnozun, psikoterapinin ve hasta vücudu hastalığa karşı devamlı olarak yöneltmek gibi bilinçli davranışların önemi büyüktür.

Şaman adetleri ve uygulamaları az çok farklılaşsa da temel inanış ve düşünceler aynıdır. Kurban vermek, dua okumak gibi...

Ruhların çağrılması ve kurban verme adeti, güneşin batışından doğuşuna kadarki zaman dilimi içinde uygulanır. Şaman önceleri yerli ruhları çağırır, sonra da yüksek dereceli ruhlara hitap eder, bunlarla hastanın durumunu müzakere eder. Daha sonra da hastanın ruhunu bedenine yerleştirir. Bütün bu törenlerin esasını hipnoz ve telkin teşkil eder[9].

(9) Harun Güngör, "Şamanizm Turkoyazıçnıx Narodov Sibiri", *Bilge Dergisi*, Bahar, 1996, Nevruz, s. 23-24.

II. Musevi Türkler

a) Kavram (Karaylar)

Kırım, Polonya, Azerbaycan... vb. ülkelerde yaşayan Karaylar, kutsal kitap olarak Tevrat'ı kabul etmektedirler. Dua ve diğer dinî kitapları Türkçe olarak okuyan Karaylar Tanrı kelimesini de kullanmaktadırlar.

Birçok Türkolog yetiştirmiş olan Karaylar'ın eski Sovyetler birliği sınırları içerisinde sayıları 3.300 kişidir. Ayrıca Türkiye'de de küçük bir Karay Cemaatı bulunmakta olup, Hasköy'de bir de Kenasaları mevcuttur. Polonyalı Türkolog Alaksander Dubinski, özellikle yabancılarla evlilik sebebiyle Karay sayısının gün geçtikçe azaldığını ifade etmektedir[10].

b) Kırımçaklar

Karayların tersine Tevrat'ın yanında Talmud'u da kabul eden Kırımçakların büyük bir bölümü Kırım'da, özellikle de Akmescit (Simperafol)de bulunmaktadır. Sayıları hakkında ise net bir bilgi bulunmamaktadır[11].

III. Budist Türkler

a) Tuvalar

Rusya Federasyonuna bağlı Tuva Özerk Cumhuriyetinde yaşayan Tuva nehri Türkleri 182.000 kişiden ibarettir. Cumhuriyet nüfusunun %60.6'sını oluşturan Tuvalar, Lamaizme bağlıdırlar. Amerikalı Din Tarihçisi Aleksandır Berzin, Dalay Lama'nın Tuva'ya gelmemesine rağmen Lamaist rahiplerin Tuva'da faaliyet içinde bulunduklarını, bana sözlü olarak belirtmiştir.

b) Sarı Uygurlar

Sarı Uygurlar Doğu Türkistan'ın Gan-Su eyaletinde yaşamaktadırlar. Sayıları 9.000 kişi olduğu tahmin edilmektedir. Kendilerine Yuğur adı verilen bu Türk kitlesi de Lamaisttir[12].

c) Burkanizm-Akyang

Gorno Altay bölgesinde yaşayan Altay Türklerinin bir kısmı ise Ak din'e inanmaktadırlar. 1904 yılında, Altay Türklerinden Çet Çolpan tarafından

(10) Roger Caratini, *Dictionnaire des Nationalités et des minorités de l'ex-URSS*, Paris 1992, s. 240; Şaban Kuzgun, *Türklerde Yahudilik ve Doğu Avrupa Yahudiliğin Menşei Meselesi, Hazar ve Karay Türkleri* (II. Baskı), Ankara 1993.

(11) Harun Güngör, Kırım Notları, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Kasım, 1992, Sayı: 71, s. 12; N. Slucsch, Kırımçaklar, Kırımın Musevi Tatarları, (Çev. Harun Güngör), *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Ekim 1993, Sayı: 82, s. 13-22.

(12) Arif Aşçı, Budaya Tapan Türkler, *Atlas Dergisi*, Eylül, 1993, Sayı: 6, s. 52-64.

urulmuş olan bu dinde rahiplik sistemi yoktur. Kanlı Kurban ortadan kalırılmış, bunun yerine süt serpme bir noktada saçı yapma geleneği yerleşiştir. Budizmo-şamanizm özelliği gösteren bu dinle ilgili alkış adı verilen dualardan iki dörtlüğü buraya alıyorum:)

Yayaltalu yay Altay,
Küzelengdü küs Altay,
Koynına sugup korugan
Edegine salıp ekçegen
***
Bulut göçgen Tengeri
Bir alkışın yetirzin,
Burkanga bütken albatı
Burulta yok mürgüüzin[13].

Yukarıda isim ve sayılarını verdiğimiz bu Türk toplulukları Müslüman olan ana kitleye nisbetle sayısal olarak az olsalar bile, herşeyden önce etnik açıdan bizimle aynı soydan gelmektedirler. Bu soy birliğinin ve uzak geçmişte yaşadığımız tarihî tecrübelerin onlarla aramızda birçok kültürel müştereklerin oluşmasını sağladığını göz önünde bulundurmamız gerekmektedir. Özellikle ortak inançların halk dindarlığı diyebileceğimiz ana kültürel zeminde olduğunu, bunların başında aynı kavramı ifade eden Tanrı, Tengri, Tura, Nehri kelimelerinin bulunduğunu bilmek gerekmektedir. Eski Türk dininin sürekli ve ana kavram sözcüklerinden biri olan Tanrı kelimesinin ülkemizde hala polemik konusu yapıldığını görmek ise oldukça üzücüdür.

"Yakut ve Altay Türklerinin Hıristiyanlığı kabulü eğlenceli bir sonuç doğurmuştur"[14] ifadesi ile onların Hıristiyanlıklarını hafife alan Jean-Paul Roux, bunların asla iyi bir Hıristiyan olmadıklarını anlatmaktadır. Türk topluluklarının erken devirlerde evrensel dinlerle temas edememeleri, yazılı edebiyatın yokluğu, entellektüel bir din anlayışının meydana gelmesini engellemiştir. Bu durum onların Hıristiyanlığa yönelmeleri sonucunu doğurmuştur. Bununla birlikte millî bir kilise oluşturamamaları, ibadet dilinin Rusça oluşu onların Ruslaştırılmasına sebep olmuştur.

Türk topluluklarının farklı dinlere inanmalarını, kendi bulundukları coğrafî, politik ve kültürel şartların farklı oluşu ile açıklamak gerekir. Sözkonusu şartları bilmeden, onlara karşı, olumsuz bir tavır takınmanın hiç bir mantıkî açıklamasını yapmak mümkün değildir. Üstelik bu dinî çeşitli-

(13) Ak-Yang, *Gorno-Altaysk Gorod*, 1991, s. 13; Erdoğan Aslıyüce, "Altay Cumhuriyeti", *Yesevî Dergisi*, Haziran, 1994, Sayı: 6, s. 34.

(14) Jean-Paul Roux, *La Mort Chez les Peuples Altaique Anciens et Medieveaux, d'aprés les documents écrits*, Paris 1963, p. 10.

lik beraberinde kültürel çeşitlenmeyi de meydana getirmekte, bu da dini pluralist bir anlayışla birlikte yaşamamız gerektiğini bize empoze etmektedir.

Burada ayrıca çok önemli olduğuna inandığım bir hususa dikkat çekmek istiyorum, o da; Yakutistan'da Şamanizm, Altaylar'da Ak-Yang = Ak din, Kırgızistan'da Tenricilik, Çuvaşistan'da Zerdüştîlik'le ilgili çalışmaların hız kazandığıdır. Bunların da iyice anlaşılabilmesi için vakit geçirilmeden bunların üzerinde çalışılmalıdır.

